

EWA DYDUCH
<https://orcid.org/0000-0001-7223-9684>
ewa.dyduch@up.krakow.pl
MAŁGORZATA TROJAŃSKA
<https://orcid.org/0000-0002-3341-4790>
malgorzata.trojanska@up.krakow.pl
Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ISSN 0137-818X
DOI: 10.5604/01.3001.0014.1335
Data wpływu: 10.07.2019
Data przyjęcia: 31.03.2020

WSPARCIE UCZNIĄ Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ W OKRESIE ZMIAN EDUKACYJNYCH

W Polsce prawo do edukacji jest zagwarantowane przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej (art. 70). Pełnoprawnymi beneficjentami powszechnego systemu oświaty są również osoby z niepełnosprawnością. Realizacja prawa do edukacji (*Ustawa Prawo oświatowe z dnia 14 grudnia 2016 roku*. Dz.U. 2017 poz. 59, art. 1 pkt 6, 7) zagwarantowała dzieciom/uczniom z niepełnosprawnościami możliwość edukacji we wszystkich typach placówek oświatowo-wychowawczych, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami, a także możliwość realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania. Dzieciom/uczniom tym, ze względu na ich specjalne potrzeby edukacyjne wynikające z niepełnosprawności, przyznano również prawo do wszelkich oddziaływań mających na celu kompensowanie, korygowanie i usprawnianie zaburzonych procesów psychicznych i fizycznych. Kompleksowe wsparcie dziecka/ucznia z niepełnosprawnością w procesie edukacji polega nie tylko na wspomaganie jego wszechstronnego rozwoju, ale też na kształtowaniu jego kompetencji, które pozwolą mu skutecznie komunikować się (werbalnie i niewerbalnie), twórczo i krytycznie myśleć, rozwiązywać problemy z uwzględnieniem przewidywania konsekwencji dla siebie i społeczeństwa, podejmować decyzje, kierować sobą i radzić sobie w różnych sytuacjach, budować własny system wartości, postaw i zachowań oraz współdziałać i współpracować w grupie. Wsparcie to powinno być zróżnicowane w zależności od wieku dziecka/ucznia, rodzaju i stopnia jego niepełnosprawności, podejmowanej aktywności (edukacyjnej, rehabilitacyjnej, zawodowej), zainteresowań, uzdolnień.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, wsparcie, specjalne potrzeby edukacyjne

Wprowadzenie

W Polsce prawo do edukacji jest zagwarantowane przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej (art. 70). Pełnoprawnymi beneficjentami powszechnego systemu oświaty są również osoby z niepełnosprawnością. Dzieciom/uczniom tym, ze względu na ich specjalne potrzeby edukacyjne wynikające z niepełnosprawności, przyznano również prawo do wszelkich oddziaływań mających na celu kompensowanie, korygowanie i usprawnianie zaburzonych procesów psychicznych i fizycznych. Tym samym edukacja tych osób, ze względu na swoistość pracy określana jako edukacja specjalna, wkomponowana została w ogólny system kształcenia, stając się jego częścią (Dyduch, 2012, s. 587).

Struktura organizacyjna szkół dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością jest taka sama jak dla uczniów pełnosprawnych. Zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. 2018 poz. 1578 oraz poz. 1485) kształcenie, wychowanie i opiekę dla uczniów niepełnosprawnych organizuje się w:

- 1) przedszkolach: ogólnodostępnych, ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi, integracyjnych, ogólnodostępnych z oddziałami specjalnymi, specjalnych;
- 2) oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych;
- 3) innych formach wychowania przedszkolnego;
- 4) szkołach: ogólnodostępnych, ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi, integracyjnych, ogólnodostępnych z oddziałami specjalnymi, specjalnych, w tym szkołach specjalnych przysposabiających do pracy;
- 5) młodzieżowych ośrodkach wychowawczych;
- 6) młodzieżowych ośrodkach socjoterapii;
- 7) specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych;
- 8) specjalnych ośrodkach wychowawczych;
- 9) ośrodkach rewalidacyjno-wychowawczych.

Kształcenie uczniów niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym może być prowadzone do końca roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym uczeń kończy 20. rok życia – w przypadku szkoły podstawowej; 24. rok życia – w przypadku szkoły ponadpodstawowej (tamże).

Zmiany strukturalne wprowadzane na podstawie *Ustawy Prawo oświatowe z dnia 14 grudnia 2016 roku* (Dz.U. poz. 59, art. 1 pkt 6–7), wynikające również z potrzeby dywersyfikacji i optymalizacji rozwiązań organizacyjno-prawnych w zakresie kształcenia dzieci/uczniów z niepełnosprawnością, mają przyczynić się do wyrównywania ich szans edukacyjnych oraz upowszechnienia edukacji włączającej. System kształcenia specjalnego powinien umożliwić tym osobom uzyskanie takiego poziomu niezależności w działaniu, myśleniu, decydowaniu o sobie i swoim postępowaniu, aby mogły one efektywnie radzić sobie z zadaniami i wyzwaniem codziennego życia. W przypadku osób z niepełnosprawnością trudno mówić o pełnej realizacji siebie, samookreśleniu i samowychowaniu, choć i te procesy podlegają procesowi rozwoju osobowości, który zależny jest od właściwie ukierunkowanej aktywności, a możliwy dzięki dynamizmom tkwiącym w każdym człowieku (por. Dykcik, 1996, s. 216). Dlatego też kluczowe znaczenie w edukacji osób z niepełnosprawnością przypisuje się umiejętnościom uniwersalnym (*transversal skills*), pozwalającym na pełnienie funkcji/ról społecznych i zawodowych w różnych kontekstach, oraz umiejętnościom zawodowym.

Zmiany w strukturze organizacyjnej placówek oświatowo-wychowawczych spowodowały konieczność opracowania nowych podstaw programowych, których realizacja w formie programu wychowania przedszkolnego, programu nauczania, programu wychowawczego szkoły i programu profilaktyki dostosowanych do indywidualnych potrzeb i możliwości dziecka nakłada na placówki

kształcenia specjalnego obowiązek zapewnienia odpowiednich warunków do nauki, sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych oraz prowadzenia zajęć: specjalistycznych, rewalidacyjnych, resocjalizacyjnych oraz innych zajęć o charakterze terapeutycznym.

Założenia dotyczące celów i zadań kształcenia specjalnego dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością wynikają z ogólnych zasad polityki oświatowej kraju. Priorytetem działań placówek, w których zachodzi proces kształcenia specjalnego, powinno być dążenie do pełnego, rzeczywistego włączenia i integracji z rówieśnikami dziecka lub ucznia niepełnosprawnego poprzez zapewnienie mu właściwych warunków do jego wszechstronnego rozwoju, w pełni aktywizujących możliwości psychofizyczne, wspieranie go podczas zajęć z grupą lub klasą oraz likwidowanie barier i ograniczeń utrudniających funkcjonowanie w grupie rówieśniczej i uczestnictwo w życiu przedszkola lub szkoły. Jest to możliwe wówczas, gdy dziecko/uczeń z niepełnosprawnością otrzyma kompleksową pomoc (wsparcie), polegającą na ukształtowaniu u niego kompetencji, które pozwolą mu skutecznie komunikować się (werbalnie i niewerbalnie), twórczo i krytycznie myśleć, rozwiązywać problemy z uwzględnieniem przewidywania konsekwencji dla siebie i społeczeństwa, podejmować decyzje, kierować sobą i radzić sobie w różnych sytuacjach, budować własny system wartości, postaw i zachowań oraz współdziałać i współpracować w grupie (Dyduch, 2009, s. 339). Wsparcie to powinno być zróżnicowane w zależności od wieku dziecka/ucznia, rodzaju i stopnia jego niepełnosprawności, podejmowanej aktywności (edukacyjnej, rehabilitacyjnej, zawodowej), zainteresowań, uzdolnień i in. Nieadekwatność podejmowanych oddziaływań, tj. niedopasowanie wymagań edukacyjnych do poziomu psychospołecznego funkcjonowania dziecka/ucznia i jego zainteresowań, może być przyczyną stresu i kryzysów, a przeciągające się zmaganie z nimi może generować nie tylko wypalenie szkolne, ale również może wpłynąć na jego dalsze plany edukacyjne i zawodowe oraz zdrowie psychiczne i fizyczne (Tomaszek, 2015, s. 105–106).

Wsparcie może być ujmowane w sposób strukturalny lub funkcjonalny (Sęk, Cieślak, 2004, s. 14–18). W pierwszym ujęciu bada się obiektywne i raczej ilościowe parametry wsparcia, takie jak wielkość sieci społecznych, jej gęstość, spójność i dostępność. W podejściu funkcjonalnym analizuje się bardziej jakość, a nie ilość interakcji społecznych pojawiających się w sytuacjach trudnych. Ze względu na treść wymiany społecznej wyróżnia się pięć typów wsparcia: emocjonalne, informacyjne, instrumentalne, duchowe i materialne (Gajewska, 2009, s. 123). W zależności od sytuacji, w jakiej znajduje się osoba wspierana, tego typy wsparcia różnią się efektywnością (Dyduch, 2018, s. 281).

Szkoła jest nie tylko miejscem edukacji, ale stanowi też ważną płaszczyznę wspierania dziecka/ucznia. Aby wsparcie to było efektywne, priorytetowym zadaniem nauczyciela powinno być poznanie dziecka i jego środowiska życia. Pomoże to nie tylko w lepszym kontakcie i zrozumieniu dziecka/ucznia, ale przede wszystkim w określeniu jego potrzeb i udzieleniu mu różnego rodzaju wsparcia. Wszystkie rodzaje wsparcia społecznego powinny w placówce, jaką jest szkoła/przedszkole, funkcjonować równorzędnie, gdyż dzięki temu będzie ono w dostateczny sposób spełniało swoją rolę. Wsparcie społeczne udzielane

przez nauczyciela być może będzie można uznać za przyczynę pełniejszego wykorzystania szans życiowych dziecka/ucznia, wniesienia w jego życie więcej godności, radości i piękna (Speck, 2015, s. 308).

Podstawę efektywnego wsparcia dziecka/ucznia przez nauczycieli stanowić powinny:

- a) komunikacja – oparta na wzajemnym zaufaniu ułatwia porozumiewanie się i poznanie środowiska ucznia, a w konsekwencji służy realizacji celów rehabilitacyjnych, wychowawczych, dydaktycznych, określeniu rodzaju i formy wsparcia;
- b) zaangażowanie nauczyciela i ucznia – wczucie się w wykonywane obowiązki, koncentracja na pracy opiekuńczej, rehabilitacyjnej, wychowawczej i edukacyjnej, zainteresowanie i oddanie się pracy dla dobra dziecka, entuzjazm, wytrwałość, nawet w obliczu trudności. To również zgodne dążenie do wspólnego celu, co pozwala na ujawnienie niezwykłego potencjału, jaki tkwi w dziecku. Tożsamość celów ułatwia komunikowanie się, a więc efektywniejsze wzajemne wspieranie się, umożliwiające pełny i harmonijny rozwój dziecka;
- c) zaufanie – podstawowy warunek dialogu, a jego fundamentalną wartość stanowi prawda i wiedza. Jest istotnym regulatorem działań ludzkich w wymiarze zarówno indywidualnym, jak i społecznym. W relacjach nauczyciel – uczeń często występuje w kontekście takich pojęć, jak: jedność z innymi, oddanie się do dyspozycji, rzetelność wywiązywania się z ustaleń, odpowiedź na wezwania, możliwość podzielenia się poufnymi informacjami, bezpieczeństwo. Wzajemne zaufanie nauczycieli i uczniów pozwala na podejmowanie efektywniejszych działań (bo doprowadza do współpracy), otwartość, spontaniczność redukuje niepewność, zagubienie, samotność i lęk, przeciwdziała stwarzaniu dystansu, ciągłej podejrzliwości i czujności;
- d) szacunek – wzajemne, uczniów i nauczycieli, traktowanie się podmiotowo, bez manipulacji i wykorzystywania dla własnych celów, wrażliwość na innych, poszanowanie prywatności, tolerancja wobec innych przekonań czy wyborów (Dyduch, 2018, s. 283–285).

Brenda Dubois i Karla Krostrud Miley (1996, za: Winiarski, 2008, s. 275) uważają, że wysoką jakość procesu wsparcia uzyskuje się przez respektowanie zasad:

- akceptacji osoby wspieranej;
- afirmacji indywidualności osoby wspieranej;
- ujawniania swoich odczuć i uczuć w kontakcie z osobą wspierającą;
- unikania pochopnego obwiniania i osądzania;
- obiektywizmu;
- kontrolowania zaangażowania emocjonalnego;
- samostanowienia (możliwości dokonywania wyboru oferowanych świadczeń);
- udostępniania różnych zasobów osobom wspieranym;
- zachowania poufności dotyczących wspieranych.

Wspieranie osoby z niepełnosprawnością w pełnieniu roli ucznia i członka grupy rówieśniczej to przede wszystkim zapewnienie warunków do realizacji zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego, odpowiednich warunków do nauki, dostępu do specjalistycznego sprzętu i środków dydaktycznych, realizacji programu nauczania oraz programu wychowawczego

i profilaktyki z wykorzystaniem odpowiednich form i metod pracy. To również stwarzanie warunków do jego aktywnego i pełnego uczestnictwa w życiu przedszkola, szkoły i placówki oraz w środowisku społecznym (*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*, na podstawie art. 47 ust. 1 pkt 5 *Ustawy Prawo oświatowe z dnia 14 grudnia 2016 r.*). Wsparcie dzieci/uczniów w placówkach oświatowo-wychowawczych jest udzielane w trakcie bieżącej pracy z uczniem oraz przez zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów, a także, w zależności od poziomu i typu szkoły, w formie m.in.:

- zajęć rozwijających uzdolnienia;
- zajęć rozwijających umiejętności uczenia się;
- zajęć specjalistycznych: korekcyjno-kompensacyjnych, logopedycznych, rozwijających kompetencje emocjonalno-społeczne oraz innych zajęć o charakterze terapeutycznym;
- zindywidualizowanej ścieżki realizacji obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego oraz zindywidualizowanej ścieżki kształcenia;
- zajęć dydaktyczno-wyrównawczych;
- zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu – w przypadku uczniów szkół podstawowych oraz uczniów szkół ponadpodstawowych;
- klas terapeutycznych;
- warsztatów;
- porad i konsultacji (Dz.U. 2017 poz. 1591).

Podstawowy układ, w którym jest udzielane wsparcie dziecku/uczniowi z niepełnosprawnością w przedszkolu/szkole, to relacja uczeń – nauczyciel. Zdaniem Katarzyna Tomaszek (2015, s. 113) jakość tej interakcji jest zależna od tego, w jakim stopniu – w odczuciu ucznia – nauczyciel jest: dostępny, zainteresowany, okazujący troskę, bezstronny, szanujący ucznia, udzielający pomocy i wsparcia w nauce, uczciwie oceniający pracę ucznia, poświęcający mu dużej ilości czasu na wyjaśnienie skomplikowanych zagadnień, udzielający informacji zwrotnych, autentycznie zainteresowany w sprawy ucznia, nie tylko te szkolne, ale i pozaszkolne.

Metodologia badań

Celem przeprowadzonych badań było poznanie opinii uczniów z niepełnosprawnościami na temat uzyskiwanego przez nich wsparcia ze strony nauczycieli szkół integracyjnych.

Główny problem badawczy stanowiło pytanie: Jakie są opinie uczniów z niepełnosprawnościami o udzielanym im przez nauczycieli szkół integracyjnych wsparciu, w szczególności w aspektach postrzegania tego wsparcia, otrzymywania go oraz zapotrzebowania na nie.

Do badania posłużyły Berlińskie Skale Wsparcia Społecznego (BSSS), autorstwa Ralfa Schwarzera i Ulricha Schutza w adaptacji Aleksandry Łuszczynskiej i Małgorzaty Kowalskiej (Łuszczynska i in., 2006). Narzędzie tworzy sześć skal: wsparcie spostrzegane, wsparcie aktualnie otrzymywane, zapotrzebowanie na wsparcie, poszukiwanie wsparcia, wsparcie buforująco-ochronne oraz udziela-

nie wsparcia przez osobę bliską (tę część wypełnia osoba bliska uczniowi). Skale mogą być stosowane razem. Stosowane razem pozwalają zmierzyć rodzaje wsparcia społecznego: emocjonalne, instrumentalne, informacyjne oraz zadowolenie ze wsparcia społecznego. W prezentowanych badaniach wykorzystano pięć pierwszych skal. Badania miały charakter pilotażowy, weryfikujący narzędzie badawcze i zasadność ich przeprowadzenia w kontekście planowanego projektu badań nad sytuacją społeczną uczniów z niepełnosprawnościami w edukacji inkluzyjnej. Zostały one przeprowadzone w roku szkolnym 2018/2019.

Badaniami objęto 62 uczniów z niepełnosprawnością (w tym: z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, niepełnosprawnością ruchową, niedosłuchem, autyzmem i zespołem Aspergera) w wieku 13–16 lat uczęszczających do szkół integracyjnych.

Wyniki badań

Wyniki badań uzyskane z analizy zgromadzonego materiału badawczego wskazują, że ponad połowa badanych uczniów (61,3%), pomimo że uważa, iż wsparcie udzielane przez nauczycieli czy wychowawców jest sporadyczne, okazjonalne i często przypadkowe, to postrzega je i wysoko ocenia przede wszystkim w aspekcie wsparcia emocjonalnego, informacyjnego i instrumentalnego. W swoich wypowiedziach uczniowie z niepełnosprawnością akcentują zaangażowanie nauczycieli/wychowawców w ich sprawy oraz gotowość do udzielania wsparcia. Podkreślają, że w zachowaniu nauczycieli wobec nich dominuje troska, całkowite zaufanie i zaangażowanie w powierzone sprawy, dzięki czemu możliwa jest otwarta komunikacja. Nauczyciele wykazują dużo zrozumienia dla sytuacji, w jakiej znajduje się uczeń, pomagają mu czuć się wartościowym i ważnym. Większość uczniów (72,6%) wskazuje na nich jako na osoby, na których można polegać i od których można otrzymać pomoc w trudnej sytuacji. Podkreślają też, że są to osoby, które dają im odczuć, że darzą ich sympatią, lubią ich, szybko potrafią zorientować się, że z uczniem jest coś nie tak, a wtedy rozmawiają z nim, pocieszają i podnoszą na duchu. Często udzielają uczniom nie tylko rad i informacji, ale wręcz załatwiają za nich wiele spraw. Uczniowie zauważają również, że często nauczyciel/wychowawca pomaga im, np. pożyczając im podręczniki i lektury, udostępniając przybory szkolne, dodatkowo tłumacząc, co i jak mają zrobić, reaguje na ich złe samopoczucie.

Otrzymywanie wsparcia ma istotny wpływ na zdrowie i funkcjonowanie człowieka, gdyż przede wszystkim buduje poczucie bezpieczeństwa, bo w sytuacjach trudnych, kryzysowych zawsze jest ktoś, kto może wysłuchać, pomóc, wzmacnia wiarę w sens podejmowanych działań na rzecz poprawy sytuacji dziecka i rodziny, wzbudza nadzieję i optymizm, motywuje do pokonywania trudności.

Z analizy uzyskanych danych wynika, że prawie 66% badanych uczniów z niepełnosprawnością przyznaje, że otrzymuje od nauczycieli i wychowawców wsparcie zawsze, kiedy potrzeba. Są to najczęściej informacje dotyczące ich zachowania, osiągnięć w nauce, ale też rady, jak zachować się w różnych sytuacjach trudnych, kryzysowych lub traumatycznych, aby móc je przetrwać lub znaleźć w nich jakieś korzyści. Nauczyciele i wychowawcy, zdaniem uczniów, dostarczają im na bieżą-

co informacji zwrotnych, dzięki czemu budują w nich wiarę w siebie, motywują i mobilizują do zwiększenia wysiłków i przewyciężania trudności.

Wsparcie materialne uczniów z niepełnosprawnością polega przede wszystkim na zaopatrzeniu ich w książki i przybory szkolne, dofinansowywaniu ich wyżywienia i uczestnictwa w kulturze (np. wyjścia do kina, teatru, na basen, wyjazdy na wycieczki, imprezy sportowe i in.), doposażeniu ich w odzież. Wielu uczniów (56,5%) podkreślało również fakt, że nauczyciele sami szukają sponsorów na sfinansowanie np. zakupu sprzętu rehabilitacyjnego (np. wózka inwalidzkiego, materaca), komputerów, wycieczki szkolnej, organizują wystawy prac dzieci i kiermasze (np. świąteczne), aby pozyskać dodatkowe fundusze i pomóc dzieciom czy ich rodzicom w zaspokojeniu często podstawowych potrzeb.

Tylko 6% ankietowanych uczniów z niepełnosprawnością wyrażało się negatywnie na temat doświadczanego przez nich wsparcia. Uczniowie ci uważali, że nie mogą liczyć na wsparcie ze strony nauczycieli/wychowawców, bowiem gdy zwracali się do nich po pomoc, nauczyciele bagatelizowali ich problemy, wykazywali brak zrozumienia, a nawet krzyczyli, że zawraca się im głowę. W dwóch przypadkach uczniowie stwierdzili, że nauczyciel pozostawił ich samym sobie lub odesłał do innych nauczycieli czy specjalistów.

Zapotrzebowanie na wsparcie wyraziło prawie 92% badanych uczniów z niepełnosprawnością. Potrzebują go w wielu codziennych sytuacjach życiowych, ale przede wszystkim w nauce. Oczekują też, że nauczyciel dostarczy im rzetelnych informacji, jak wykonać określone zadanie, lub z nim je wykona. Uczniowie z niepełnosprawnością liczą również na to, że nauczyciele docenią ich starania i pracę oraz zorganizują im nie tylko pomoc, lecz także pozytywne kontakty z rówieśnikami.

Mimo że uczniowie z niepełnosprawnością dostrzegają dostępne im wsparcie emocjonalne, instrumentalne, informacyjne, materialne i duchowe oraz je otrzymują, tylko 16% badanych poszukuje tego wsparcia. Uczniowie przyznają, że „(...) wstyd im prosić o pomoc, żeby nauczyciel nie myślał o nich źle”. Niechęć uczniów do szukania wsparcia u nauczycieli czy wychowawców może wynikać z braku bliskich i szczerych wzajemnych kontaktów, niechęci do zwierzania się, braku wzajemnego zaufania i fałszywego przekonania, że prośenie o pomoc jest oznaką słabości, bezradności i braku umiejętności radzenia sobie w życiu.

Podsumowanie

Na podstawie analizy zebranego materiału można wnioskować, że uczniowie z niepełnosprawnością pozytywnie oceniają otrzymywane wsparcie ze strony szkoły i są na ogół z niego zadowoleni. Zapotrzebowanie na wsparcie jest bardzo duże, ale – jak się okazuje – tylko nieliczni uczniowie poszukują wsparcia. Nie każdy uczeń przyznaje się do tego, że potrzebuje pomocy, gdyż zazwyczaj jest to dla niego krępujące i pokazuje, że nie radzi sobie w różnych sytuacjach. Zdecydowana większość uczniów przyznała, że nie prosi o pomoc, nawet gdy jej bardzo potrzebuje.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że uczniowie pozytywnie oceniają kontakty z nauczycielem/wychowawcą. Jest to bardzo ważne, w szczególności

w powiązaniu z otrzymywaniem wsparcia (emocjonalnego czy instrumentalnego), gdyż uczniowie mają poczucie, że mogą z nauczycielem porozmawiać o wszystkim i nie zostaną wyśmiani czy zlekceważeni, mogą też wyrażać własne zdanie. Jak wykazały wyniki badań, ankietowani uczniowie są zadowoleni z kontaktów z nauczycielami. W większości podkreślają, że we wzajemnych relacjach dominuje empatia, życzliwość, sympatia, serdeczność, cierpliwość i wyrozumiałość.

Reasumując należy stwierdzić, że wsparcie społeczne jest procesem złożonym, wieloczynnikowo uwarunkowanym, dynamicznym. Jego efektywność zależy od ukierunkowania celowościowego, uczestniczących podmiotów (dawca – biorca), treści wymiany oraz zasady sprawności funkcjonalnej w zakresie dania i przyjmowania wsparcia (Winiarski, 2008, s. 275).

Bibliografia

- Dyduch, E. (2009). Kierowanie sobą jako umiejętność życiowa młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną. W: D. Baczała, J.J. Bleszyński, M. Zaorska (red.), *Osoba z niepełnosprawnością – opieka, terapia, wsparcie* (s. 339–347). Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Dyduch, E. (2012). System kształcenia specjalnego dzieci, młodzieży i dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną. W: K. Bobińska, T. Pietras, P. Gałęcki (red.), *Niepełnosprawność intelektualna – etiopatogeneza, epidemiologia, diagnoza, terapia* (s. 587–643). Wrocław: Wydawnictwo Continuo.
- Dyduch, E. (2018). Wspieranie rodzin uczniów z niepełnosprawnością intelektualną przez nauczycieli szkół specjalnych. W: K. Parys, M. Trojańska, A. Ochman (red.), *Teoria i praktyka oddziaływań profilaktyczno-wspierających rozwój osób z niepełnosprawnością: w trosce o dobrostan człowieka*, T. 5 (s. 280–293). Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP.
- Dykcik, W. (1996). *Spółczesność wobec autonomii osób niepełnosprawnych*. Poznań: Euryditus.
- Gajewska, G. (2009). *Wsparcie dziecka w rozwoju. Konteksty opieki i edukacji*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza UZ.
- Łuczyńska, A., Kowalska, M., Mazurkiewicz, M., Schwarzer, R. (2006). Berlińskie Skale Wsparcia Społecznego (BSSS): Wyniki wstępnych badań nad adaptacją skal i ich własnościami psychometrycznymi. *Studia Psychologiczne*, 44(3), 17–27.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 roku w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach. Dz.U. 2017 poz. 1591.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym. Dz.U. 2017 poz. 1578.
- Sęk, H., Cieślak, R. (2004). Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne. W: H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie* (s. 11–29). Warszawa: WN PWN.
- Speck, O. (2015). *Osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Podręcznik dla celów wychowawczych i edukacyjnych*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
- Tomaszek, K. (2015). Wypalenie szkolne – nowe wyzwanie dla nauczycieli w szkole. W: A. Kwatara, S. Kowal, E. Zawisza (red.), *Nauczyciel – między etosem a presją rzeczywistości*. T. 1 *Wielowymiarowość kompetencji współczesnego nauczyciela* (s. 105–118). Wydawnictwo internetowe e-bookowo.
- Ustawa Prawo oświatowe z dnia 14 grudnia 2016 roku. Dz.U. 2017 poz. 59.
- Winiarski, M. (2008). Wsparcie społeczne. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. VII. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.

SUPPORT FOR STUDENTS WITH DISABILITIES IN A PERIOD OF EDUCATIONAL CHANGE

Abstract

In Poland, the right to education is guaranteed by the Constitution of the Republic of Poland (Article 70). People with disabilities have full access to the free universal education system. The Act of Educational Law published on the 14th of December 2016 (Journal of Laws 2017, Item 59, Article 1, Point 6 & 7) guarantees free and unlimited access to all types of education to students with special educational needs. This is done in accordance with their cognitive, social, and emotional development, educational needs, and predisposition. They are also granted the right to individualized care plans, approaches, and curricula.

Students with special educational needs are offered unlimited access to services specializing in compensation, enhancement, and improvement of their wellbeing. The complex and multifaceted approach that is provided for students with disabilities in education is not only to support their comprehensive development but also to develop skills that will allow them to: successfully communicate (verbally and nonverbally), make their own choices, be creative, solve problems, be able to assess the impact of their actions on their lives and their environment, cope in various situations, build their own system of values and beliefs, and be able to work well with others. Support for students with special educational needs should be individually tailored depending on students' age, type and severity of disability, type of service (educational, rehabilitation, occupational) and also on students' interests, talents, and preferences.

Keywords: disability, special educational needs, support